Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies,
Online ISSN 2278-8808, SJIF 2016 = 6.17, www.srjis.com
UGC Approved Sr. No.49366, JAN–FEB, 2018, VOL- 5/43

‘Jh Jh Jh ije gal lnxe# QYkkth ckck’

नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकऱ्यांच्या vkfFkd fLFkrhpk vH;kl-

Jh- fouk;d ekj¨rh okxrdj[1] & l¨ukth ,l- irax[2] **Ph. D.**

[1] l'k¨/kd fo|kFkÊ] foÒkx Áe[k] cfgtÊ Lekjd egkfo|kY;] olerux] ft-fgax¨Yh-

[2] सहयोगी प्राध्यापक व अर्थशास्त्र] foÒkx Áe[k] cfgtÊ Lekjd egkfo|kY;] olerux] ft- fgax¨Yh-

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

ÁLrkouk %&

आदिवासी जमात ही आपल्या देशाचे मुळ निवासी आहेत- R;kuh Òkjrke/;s lH;rk] lLÑrh vkf.k bfrgkl gk cgeqY; okLro Lo#ikr tru o lo/kZu Ákphu dkGkikklu rs l/;k vk/kqfud ;qxk Á;Ru fVdoqu Bso.;kpk Á;Ru dsYkk vkgs-

gs lR; vkgs dh] Òkjr Lora=k g¨.;kiwoÊ gh vkfnoklhph lkekftd vkf.k vkfFkd fLFkrh vR;ar n;uh; g¨rh व त्यांचे अनेकप्रकारे शोषण झाले आहे-

vktgh vkfnoklh lektk toGikl 98% शेती क्षेत्रावर अवलंबून आहे- Eg.kqu vki.k vkfnoklh lektkps vkfFkd lkekftd o vkfFkd fLFkrhdMs ikfgt s vlrk vls Yk{kkr ;srs dh] loZ vkfnoklh lektkP;k thouke/;s deko.¨ [kk.¨&पिणे अशा प्रकारचे जीवन जगतात- rlsp R;kaph श्रमशक्ती हाच व्यापार आहे आणि ते सर्व स्वतः श्रम आहे- अशाप्रकारे सतत dkekP;k Lo#ikr vkfnoklh lektkps vkfFkd thoukpk Lrjkoj Qä deko.¨ [kk.¨ o fi.¨ ,o<kp vkgs- R;keqGs R;kP;k vkfFkd fLFkrhe/;s dkghp lq/kkj.kk >kYkh ukgh- Eg.kqu vkfnoklh thoukP;k vkfFkd ifjfLFkrhdMs Yk{k n;.¨ vfuok;Z okVrs-

शेती हा भारताचा मुलभूत व प्रमुख उद्योग आहे, त्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीला vuU;lk/kkj.k egÙo vkgs- l/;k ÒkjrkrhYk Yk¨d 70% आपल्या उपजीविकेसाठी शेती व शेती निगडीत अशा धंद्यावर अवलंबुन आहे- सध्या शेतीचा व 2017–2018 जी-Mh-ih-e/;s 13% ,o<k okVk vkgs-

महाराष्ट्र राज्यातील लोकांच्या उपजिविकेचे व रोजगाराचे प्रमुख साधन, कच्च्यामालाचे o jkT;kP;k mRiékps L«ोत असे विविध निकष महाराष्ट्राच्या अर्थव्यवस्थेत शेतीचे vuU;lk/kkj.k egÙo vkgs- म्हणूनच महाराष्ट्र राज्याची अर्थव्यवस्था कृषी प्रधान स्वरुपाची vkgs- तसेच महाराष्ट्राच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्रफळापैकी 57-5% क्षेत्र शेती खाली आहे-

Copyright © 2017, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

महाराष्ट्राच्या Yk¨dkpk okLro; xkeh.k Òkxkrhy 48% Eg.kt pk jkT;kP;k ,dq.k Yk¨dl[;sP;k toGikl 60% rs 65% लोक प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष शेती O;olk;koj voYkcwu vkgsr- R;ke/;s शेतकरी व शेतमजुर इत्यादी गोष्टींचा समावेश होतो- Eg.kwup vkiY;k jkT;kr th-Mh-ih- उत्पन्नात कृषी o lsYkXu {ks«kkpk l/;k 2018&19 e/;s 13% [kkip deh vkgs- dkj.k xzkeh.k भागातील बहुतांश लोक शेती व्यवसायात गुंतलेले आढळून येतात- R;kesGs xzkeh.k Òkxkrhyk शेतकऱ्यांचे दरडोई उत्पन्न खुपच कमी आहे- Eg.kwup vkfFkZd fodkl Qkjlk >kY¨Ykk ukgh-

आंध आदिवासी समाज हा शैक्षणिक] सामाजिक व आर्थिकदृष्ट्या मागासलेलk vkgs- vKku] Ò¨Y¨i.kk] vc¨Ykk] Ákekf.kdi.kk] nkooknh o ikjaikjhd i/nrhus thoueku tx.kkjk lekt vkgs- rlsp fulxkP;k lkfu/;kr je.kkj] tsxYk nÚ;k[kÚ;kr jkg.kkjk vkf.k lk/kh Ò¨Gh jkg.kh] fuesG vkrdj.kk LoPN ân; Áek.¨ vlrs- ijarq vktgh vkfnoklh lekt dtcktkjhपणा द्रारीद्रय, शोषण, फसवणूक, कुपोषण, असाध्य आजार, बेकारी] LFkYkkarj] foLFkkiu ;klkj[;k vusd leL;kuh xzLr lekt >kY¨Ykk vkgs- R;kesGs R;kuk vFkZlgk¸; nsou fodkl djko;kl ikfgts- gh dkGkph vR;ar xjt vkgs- अशी जबाबदारी केंद्र सरकार o jkT; ljdkjoj Vkd.;kr vkYkh vkgs-

संशोधन विषयाची निवड %&

स्वातंत्र्यपूर्व आणि स्वातंत्र्यानंतर देशांतील सामान्य जनतेचे जीवनमान उंचावण्यासाठी ब्रिटीश व भारत सरकारने अनेक विकासात्मक धोरण राबवण्यात आली- ijarq [kÚ;k vFkkZus Lokra«;¨Ùkj dkGkr 1951 iklwu vkfFkZd fodkl lk/k.;klkBh Òkjrkr fu;¨tuc/n vkfFkZd fodkl dk;ØekYkk l#okr dj.;kr vkYkh vkgs- पंचवार्षिक नियोजनाच्या माध्यमातून शैक्षणिक, वैज्ञानिक, शेती विषयक, औद्योगिकरण व सध्याच्या स्थितीचा विचार करता tkxfrdhdj.k gÓk Áxrhes Gs lkekftd o vkfFkZd lajpukr e¨BÓk Áek.kkr ifjorZu g¨r vkgs- gs vki.kkl ukdkjrk ;s.kkj ukgh- ijarq ;k l/;kP;k ifjfLFkrhpk fopkj djrk Òkjrh; lektkrhYk vusd ?kVdkpk vkfFkZd fodkl >kY;kpk vk<Gwu ;sr vkgs- ijarq gÓkp O;oLF¨rhYk ,d egRokpk lekt ?kVd Eg.kt p vk/k vkfnoklh mis{kr o nqYkZf{kr jkghYkk vkgs- अशा या उपेक्षित, काहीशा अलिप्त आणि विकास प्रक्रियेपासुन दqj vlY¨Y;k vkfnoklh समाजाचे सामाजिक, राजकीय, शैक्षणिक, कृषी व्यवसायिक, आर्थिक परिस्थितीचे अध्ययन करण्याच्या दृष्टीने नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकऱ्यांच्या आर्थिक स्थितीचा अभ्यास करण्यासाठी ह्या विषयाची निवड करण्यात आली आहे-

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये %&

ÁLतुत संशोधनासाठी लेखनासाठी पुढील उद्दिष्ट्ये विचारात घेण्यात आली आहेत-

1½ नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकऱ्यांच्या आर्थिक

ifjfLFkrhpk vk<kok ?¨.¨-

संशोधन पध्दती %&

प्रस्तुत शोध निबंधासाठी प्राथमिक व दुय्यम माहिती स्त्रोताचा संदर्भ ग्रंथ म्हणून mi;¨x dj.;kr vkYkk vkgs- त्यामध्ये विविध, पुस्तके, संशोधन पत्रिका, इंटरनेट (गुगल)] oÙki«¨ bR;knhpk vk/kkj ?ks.;kr vkyk vkgs-

e;kZnk ¼vH;kI kP;k e;kZnk½ %&

नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकऱ्यांच्या आर्थिक परिस्थिती थोडक्यात vk<kok ?¨.;kr vkYkk vkgs- rlsp dkgh mÙkjnkR;kdMwu ekfgrh nMfo.;kr vkY;keqG vkf.k अशिक्षित व अज्ञान असल्यामुळे संशोधनासाठी मर्यादा निर्माण झाली आहे-

uknsM ftYgÓkrhYk vk/k आदिवासी शेतकऱ्यांच्या आर्थिक स्थितीचा अभ्यास %&

नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकरी जमात पैनगंगा नदीच्या [k¨Ú;kr okLrO; djhr vlrkuk vk<Gwu ;srs- शेती हा प्रमुख व्यवसाय असलेली ही जमात आज शेती करीत असली तरी गेल्या पन्नास वर्षापूर्वी ही जमात स्थलांतरीत शेती आणि शिकार d#u txr gksrh-

आज ही आंध आदिवासी शेतकरी समाज शेती व शेतमजूरी करीत असला तरी त्यांची oLrh gh M¨xjkG Òkxkr nÚ;k[k¨Ú;kr vkgs- R;keqGs ukxjh Òkxkiklwu nwj vkf.k [kMdkG tehu ;keqGs vk/k vkfnokl hph fLFkrh Qkjp gYkk[khph fnlwu ;srs-

नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकरी कुटुंबाच्या घर (निवाऱ्याची) स्थिती ikg.;klkBh ftYgÓkrhYk 250 शेतकऱ्याच्या कुटुंबाची पाहणी केली असता बहुतांशी आदिवासी dqVqackph fuokÚ;kph fLFkrh lo©lk/kkj.k vkgs- खालील तक्त्यांवरुन अधिक स्पष्ट होते-

räk Øekd %& 1

&% vk/kkjÒwr räk dqVqackph ?kjkph fLFkrh %&

v-Ø-	तपशिल	dqVqc l[;k	शेकडा Áek.k
1	dPps ?kj	100	40
2	iDds ?kj	69	27-6
3	v/kZ iDds ?kj	77	30-8
4	brj	4	1-6
	,dw.k	250	100

L«k¨r %& ÁR;{k uequk ikg.kh

वरील तक्त्यावरुन जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकऱ्यांच्या कुटुंबाच्या घराची स्थिती vH;klYkh vlrk 250 dqVqackiSdh 100 ¼40%½ dqVqackph ?kjs dPph vkgs- 69 ¼27-6%½ dqVqackph ?kjs iDdh vkgsr- rlsp 250 dqVqackiSdh doG 4 ¼1-6%) कुटुंबाची घरे शहरामध्ये vkgsr-

यावरुन असा निष्कर्ष काढता येईल की, आंध आदिवासी शेतकऱ्याचे राहणीमान निम्न ntkZph vlY;kph vk<Gu ;sr vkgs-

rä k Øekd %& 2

&% आधारभूत आंध आदिवासी शेतकरी कुटुंबाचे

वार्षिक उत्पन्न गटानुसार वर्गीकरण %&

v-Ø-	mRié xV	dqVqackph la[;k	शेकडा Áek.k
1	Áfrlkn ukgh	4	1-6
2	0 rs 50 gtkj	116	46-4
3	50 gtkj rs 1 Ykk[k	102	40-8
4	1 Ykk[k rs 1-5 Ykk[k	21	8-4
5	1-5 Ykk[k rs 2 Ykk[k	3	1-2
6	2 Ykk[k rs 2-5 Ykk[k	3	1-2
7	2-5 Ykk[k rs 3 Ykk[k	1	4
	,dq.k	250	120

L«k¨r %& ÁR;{k ueqquk ikg.kh vgokYk-

ojhYk rä k Ø-2 uqlkj ueqquk 250 vkfnoklh dqVqackps mRié xVkuqlkj oxÊdj.k dj.;kr vkY¨ vkgs- त्यामध्ये असे दिसून येते की, 2017–2018 ह्या वर्षात 50 gtkj i{kk 116 कुटुंब कमी वार्षिक उत्पन्न असणाऱ्या कुटुंबाचे प्रमाण 46-4% ,o<s ;sr-

nqlÚ;k mRié xV vl.kkj Eg.kts 50 gtkj rs 1 Ykk[k gÓke/;s 102 dqVqc vkgs- ;kps Áek.k 40-8% ,o<s vkgs- तसेच वरील तक्त्यात 4शेतकऱ्यांनी काहीच प्रतिसाद देण्यात vkYkk ukgh-

ojhYk तक्त्यावर असा निष्कर्ष काढता येईल dh] आंध आदिवासी शेतकऱ्यांचे उत्पन्न Qkjp deh vkgs- म्हणून ह्या शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविण्यासाठी शासनाने प्रयत्न करावेत-

निष्कर्ष %&

1½ नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकऱ्यांचे कच्च्या घरात राहणाऱ्याचे प्रमाण tkLr vkgs-

2½ शहरी भाxkr ?kjkr jkg.;kps Áek.k 1-6 एवढे आढळून येते म्हणजे शहरी भागात jkg.kkÚ;kps vR;sr ux.; Áek.k vk<Gu ;srs-

3½ आदिवासी शेतकऱ्यांचे 50 हजारांपेक्षा कमी उत्पन्न व उपभोग घेणाऱ्यांचे प्रमाण जास्त vkgs-

4½ mér गटात सामाविष्ट असणाऱ्यांचे अल्पप्रमाण आहे-

mik;;¨tuk %&

1½ नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेतकऱ्यांचे चांगले जीवन प्रभावीपणे जगता यावे- ह्यासाठी शासनाकडून विविध योजना चांगल्या प्रभावीपणे राबविल्या पाहिजे-

2½ शासनाने प्रत्यक्ष सुधार योजना कार्यक्रमांची अंमलबजावणी करुन समाजाला स्वतः fodkl lk/k.;klkBh vkRefuÒj cufo.¨-

3½ नांदेड जिल्ह्यातील आंध आदिवासी शेती करणाऱ्यांचे प्रमाण जास्त आहे- तसेच शेती धारण क्षेत्र कमी असल्याकारणाने व शेती पारंपारीक पध्दतीने केली जाते- flpukP;k सुविधाच्या अभावामुळे शेती फारच मागासलेली आहे- यासाठी शेतकऱ्यांना बिनव्याजी व fn?kl enrhp d tl fnYkh tkohr- जेणेकरुन आर्थिक परिस्थितीत सुधारणा होवू शकेल-

lnÒxzFk %&

डॉ-मंजु गुप्ता :– प्रकाशन – अर्जुन पब्लिशिंग हाÅl 4831/24 ÁYgkn LVhV] vUlkjh j¨M] nkfjæÓxt] ubl fnYYkh & 110002-

श्रीधर देशपांडे :– विनायक देशपांडे – हिमालय पब्लिशिंग हाउस,

रामदुत डॉ-ÒkY¨jko ekxl] fxjxko] eqcbl & 400 004-

डॉ-माधव बिराजदार :– महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था, प्रकाशन–

Jh-शशिकांत पिंपळापुरे विद्या बुक्स पब्लिशर्स औरंगपुरा, औरंगाबाद-

ÒkMkjdj i-Yk- (1976), सामाजिक संशोधन पध्दती महाराष्ट्र विद्यापीठ, ग्रंथ निर्मिती मंडळ, नागपूर-

डॉ-xkjs x¨foan ¼2001½] "iluxlxk unhP;k [k¨;krhYk vk/k vkfnokLlh" श्री विद्या प्रकाशन, पुणे-

Lkjdkj ,l-] feJk ,l-] n;kG ,p-]

नाथ डी (2006) शेड्युल, टाईम्स ऑफ इंडीया, डेव्हलपमेंट डिप्रीव्हेशन, इन्स्टीट्युट ॲण्ड ह्युमन M0gYkieslV] U;w fnYYkh-

www.maharashtra.gov.in

Copyright © 2017, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies